

„МОЕТО ПОКОЛЕНИЕ В ЛИТЕРАТУРАТА“ ОТ ГЕОРГИ КОНСТАНТИНОВ

Изд. „Бълг. писател“, I ч. 1967 г., 412 стр.; II ч. 1970 г., 334 стр.

В литературата творческото дело на критика е много по-уязвимо от произведенията на писателя. На критика много по-често се налага да внася промени в своите преценки и виждания, отколкото на създателя на художествените ценности. В това отношение опасностите са още по-големи за онзи критик, който твърде често, темпераментно и неуморимо се е намесвал в литературния развой, споделял е свои мисли и впечатления. Времето не е твърде благосклонно към активната критическа намеса. Твърде бързо се забравят едни оценки, за да се приемат други. Сменят се едни литературни величини с други. Но ако всичко това го изисква ежедневната литературна практика, то в потока на времето дреботно, незначително изbledнява, но върнатата критическа намеса постепенно изпъква в своята цялост. Последователно, почти невидимо за литературите, някак си неочаквано изпъква ръстът на литературния критик.

Неговото дело, колкото и да е голямо, трудно получава веднага сериозно признание. Трябва да измине значителен период от време, да отпаднат ненужните прибрзани писания, да прекипят страстите, да се уравнишесят „плюсовете“ и „минусите“ за даден автор, книга или литературно явление, за да изпъкне сериозното критическо виждане, правилното наблюдение, точният анализ. Тогава като цялостна отливка остава малка, но нужна за литературната история част от творчеството на литературния критик. ■

С такива мисли четях „Моето поколение в литературата“ от Георги Константинов. Неговото творчество е богато и многостранно, една рядка работоспособност го съпровождаше до последните му дни. С истинско критическо увлечение и дълбока духовна енергия той се докосва още от ранни младини до литературните факти. Целият му живот преминава в трайна свързаност с българската литература и той е неин неуморим труженик. Неговите статии и рецензии се явяват една след друга, книгите му разкриват творческия облик на сериозен изследовател, на

буден тълкувател на явленията, верен и отзивчив спътник на писателите.

Георги Константинов притежава критическо перо, което се докосва до много области на литературата, до редица нейни проблеми и търсения. Той не оставя област, където да не опита своята наблюдателност и критическо виждане. Веднага намира допир до интересните прояви, опитва се да види новото, характерното, изненадващото във всяко начинание, във всяка творческа изява. Красно-речиво свидетелство за това са неговите многобройни книги.

Твърде чувствителен и отзивчив, Георги Константинов умее да насочи своите търсения към характерното, физиономичното в литературата. Той е от онези тип критици, които никога не изчакват литературните произведения да „отлежат“, та дори и след това да се окаже, че са сгреслили.

Него го привлича изненадващата новост, любопитното, свежото дарование и не случайно в последната си книга, когато говори за отделни писатели, той споменава и впечатленията си от техните първи публикации. Без менторски подстъпи, без високомерно критическо анализиране, а с искреност и вдъхновение критикът възприема началните литературни прояви, опитва се да проникне до тяхната същина, да открие рационалното, перспективата в таланта на автора, да утвърди хубавото, ценното и да посочи недостатъците на дадена творба, да посочи опасностите за бъдещото развитие. Затова не една от критическите прогнози на Георги Константинов са проверени от времето.

В това особено силно ни убеждава последната му книга „Моето поколение в литературата“. В същност какво представлява тази двутомна творба, с която приключи неговото многостранно дело? Както сам Георги Константинов е определил: „Това не е мемоарна книга, не е опит за история, не е и панорама, а подобрени очерци и статии, темите на които преливат, срещат се, допълнят се и постепенно разширяват вътрешния обем на книгата.“ Периодът, който обхваща това произ-

ведение, е малко повече от половин век. От 1917 г. до наши дни. За нашата литература това е плодотворен, творчески и преломен момент от историческото развитие.

Трагичните събития от Първата световна война оставят трайни следи в неговото сърце. Та нали в родния му град Кюстендил е бил настанен Генералният щаб. Нали той заедно със своите съграждани срещу разбунтувалите се войници, които се връщат от фронта с кръвясали очи и истинска омраза към Фердинанд и неговата клика, довела България до нова катастрофа. Без съмнение това са незаличими спомени. Георги Константинов много пъти се връща към тях, за да обрисва картината на преживяното с верни штрихи, с живи наблюдения, с развълнувано сърце.

И сега, когато обръща поглед назад, за да направи една своеобразна преценка на собственото си дело, за да очертае разнolikия образ на своето поколение, критикът има високото съзнание за времето, което е преживял, за сериозното отношение към литературата, за своята скромна дейност в нея. Той запазва нужната дистанция към последователния развой на нещата, излишък от възмущение не замъглява високия критерий, до който е достигнал в зрелостта си. Георги Константинов пише: „През този сложен и драматичен период от края на Първата световна война до днес в събитията аз не съм герой, а само тревожен, понякога плах свидетел; в литературата — старателен читател на онова, което създаваха и създават българските писатели и поети. . . Понякога от неправилно проявяван патриотизъм или поради други неизбежни компромиси за човек, който искаше и устояваше да живее уж „свободно“, само с писателски труд в периодичния печат на буржоазията. . . аз съм правил грешки. . . Но дълбоко в себе си съм поддържал неизменен активна обич само към творците, които идеха и идват из средите на народа и изразяват неговите идеали. За това ще свидетелствуват тук, както и другаде, в следващи книги, някои статии, очерци, рецензии, които съм писал някога или в наши дни. . .“

Авторът ни подсеща за трайната му връзка с литературата, говори за своите търсения, за трънливия път, който е изминал, но винаги твърде дискретно, прикрито. Неговата личност винаги е заслонявана от фигурите на писателите, с които събдага го събира и с които изминава годините на живота си.

„Моето поколение в литературата“ не е само опит да се очертаят интересите на критика, широтата на неговия поглед, богатството на интересите на една личност, но и пресъздаване на духовния свят на множеството творци, за които е писал и с които е имал възможност да бъде приятел и другар. Творбата заема по-особено място и в самото творчество на критика: тя очертава неговите духовни координати, идейните търсения на Георги Константинов и критическата му

позиция, подсказва ни големите социални сътресения в обществения климат, през който работи нейният автор. Тя разкрива несъмнено обществено израстване, значително избистряне на мирогледа, смело отхвърляне на миналите дребнобуржоазни идейни наслоения, които пречека на критика да застане по-смело, по-решително на страната на пролетарската литература, да види новото, с което идва тя в общия литературен процес, да съзре нови творчески дарования, които са извикани от времето.

Този своеобразен „прелом“, който критикът направи след народната победа на Девети септември, не е драматичен. Неговите позиции не са били никога антинародни, той няма нищо общо с изстъпленията на буржоазната критика срещу талантите на революционния пролетариат, затова и така естествено приемаме оценките, които той дава на творци, активно участвували в съпротивата, на смели творци-антифашисти, вървели винаги заедно със своя народ. Както подчертава сам Георги Константинов, него винаги го е привличало героичното, той е долавял скритите импулси на революционната дейност и съвсем естествено ги възприема и пише за тях.

Наистина този критик не е полемист, той не притежава дарбата на активния, настъпателен поборник, който с решителни жестове се намесва в литературния живот, който отхвърля или приема оценки и автори, без да се съобразява с никого. Никога той не започва борби, не хвърля обвинения, не налага мнения си. Георги Константинов не е участник в литературните битки, не проявява екстремистки излитания или решителни поврати. Той е чужд на всякакъв тиранизъм и критическа суета. На него му са близки повече трепетите, отзивчивостта, внимателното критическо размишление.

Наблюденията му се налагат с плавността, с точното очертане, с последователния задълбочен анализ. Той не се стреми да предизвика изненада, не очаква изумление у читателя. Той съзнава отговорността на критика и затова не си позволява волности, самолюбувания, екстравагантни стъпки. Той се сродява интимно с писателя и разкрива неговия духовен свят с вътрешен пиетет към делото му, с вгълбяващ поглед и усет за красивото. Фиксира веднага физиономичното в творца, добира се до неповторимото, силното, яркото, следвайки своя верен критически усет. У Георги Константинов почти винаги естетическото чувство е съпроводено с възискателност и той не прави компромиси с него. Така той още в „Споржиков“, първата книга на младия Караславов, долавя присъствието на сигурен талант и подкрепя младия автор. С юношеска възхитеност чете стиховете на своя съгражданин Емануил Попдимитров и младежката приязаност го кара двадесетгодишен студент да издаде книжка за неговото творчество. Той умее да долови

талантливото дарование и да го поощри, да му вдъхне увереност. С едри шрихи критикът очертава творческата физиономия на отделния автор, опитва да се добере до индивидуалната му отлика, да „хване“ оная плодотворна жилка на неговите търсения, която сумира най-вярно и убедително неговите художествени завоевания. И от нея да направи своите изводи, да тръгне по трудно уловимите пътища на духовните дирения и възвращения. Понякога това откритие е един образ, както е при Ангел Каралийчев. Още от неговото първо стихотворение „Орелът“, публикувано в русенското списание „Ученическа мисъл“, Георги Константинов внимателно проследява мислите и възвращенията на младия седемнадесетгодишен автор в по-късните му творби, анализира художественото въздействие на образа на орела, намерил приложение и в по-късните, зрели творби на големия майстор на словото. Той вплита органично в своите приказни произведения, в реалистичните си разкази орела и в неговия образ-символ обединява подтекста, революционността на тематиката, вярата в светлината на настъпващия ден.

При друг автор — Димитър Талев — започва със спомена за първото запознаване, с първите впечатления, след това постепенно навлиза в проблематиката на творчеството, в идейно-нравствената атмосфера на преживяванията на неговите герои. А при Атанас Смирнов се докосва до мъчаливия подвиг, до борбата на духа с физическия недъг, приковал този поет дълги години на едно място. За да разкрие търсенията на Петър Славински и неговото творческо израстване, критикът използва личната си кореспонденция с писателя.

Но колкото и да е разнолик подходът, същността на критическия разбор е подчинена на остро въглеждане в тъканта на отделното произведение, на внимателния анализ, на проникновеното навлизане в гънките на художествения свят. Георги Константинов никога не отделя автора от неговите произведения. Той свързва отделните търсения с ангажираността на твореца, с неговата обществена роля и дейност. Така по-пълно и ясно очертава профила, извайва образа на разглеждания писател.

При този неуморен автор критическото повествование винаги е съгърнато от топлината на спомена, от живото отношение към книги, герои, автори. Особена спойка на всички събрани статии, очерци, рецензии е личното преживяване, то внася особено емоционален колорит. Проследявайки отделните творби, нас ни озарява светлината на човешкото възвращане, пречистено и сърдечно, останало все така завладяващо и свежо през годините. Той никога не се е затварял в ограничен кръг, сред определена среда, не е издигал прегради между себе си и отделни писателски групировки. Не се е усамотявал в откъснат от литературната действителност кабинет, за да бъде

точен в преценките си, за да мери с аптекарски везни доброто и слабото в една книга, в едно творчество. На Георги Константинов му е бил нужен винаги въздухът на неспокойната действителност. С нескривана жажда той откликва на отделните прояви, стреми се да бъде обективен. И въпреки грешките този многолетен труженик, започнал от най-ранна възраст своите литературни прояви, никога не остава настрана от потока на литературата, винаги е ненаситен да чете, да анализира, да преценява.

Но увлечен в своята страст да бъде винаги в крак с явленията на литературата, да се докосва до всяка творческа проява, Георги Константинов не съумява да се дистанцира от разглеждания автор и да премине към по-широки обобщения, да разкрие закономерности извън творческото дело, да излезе от конкретния художествен факт. Затова той трудно се добира до нова, интересна за изкуството мисъл, не обогатява литературната наука с оригинални тези или теоретически постановки. Неговите профили ни показват наблюдателно око, вярно критическо интерпретиране, строг съдиик. Но понякога впечатленията се разливат, звучат фрагментарно, нямат обединяващ център. Така е, когато Георги Константинов говори за Антон Страшимиров, Николай Хайтов, Емил Коралов и др.

Самата „постройка“ на книгата е лишена от обобщаващ промисъл, от интересна литературна идея. До известна степен тя е „стихийна“. В нея обединяващото са личните връзки на критика, преживяването, срещите, а не широкият поглед върху литературата, стремейки се да се покаже интересно литературно-критическо виждане върху развоя на нашата литература. Тук отново се е проявила тая вътрешна напористост на критика да обхване повече автори, да разкаже за повече произведения. Това е и едно симпатично вътрешно нетърпение на Георги Константинов да изрази оценка за множество писатели. Не случайно литературният педант ще бъде неприятно изненадан от „тълкуването“, което той прави на понятието поколение. Георги Константинов значително го е разширил, затова наред със своите връстници е поставил и по-млади, и по-стари автори. Той е спазил не толкова възрастовото деление, колкото принадлежността към едно преломно време, участието в големите промени, станали през периода, за който той говори.

Критикът не е пожелал да се изолира от днешния ден. Неговата постоянна свързаност с действителността и тук се е проявила настоятелно. Много често той се опитва да прави сравнение на прояви от миналото с прояви на настоящето, разкрива променени взаимоотношения и черти в душевността на човека, съпоставя тенденции. Понякога това му се удава успешно. Той намира живота, действителна „връзка“ на времето, в което започва да твори, с нашата нова действителност, но

понякога стига до неправилни, ограничени изводи. Това се отнася особено до моменти от бита и психиката, когато критикът се опитва да защитава чистотата на българина, неговата нравствена твърдост и да критикува „недъзи“ на съвременния човек. Този пури-танизъм, характерен за хора, чието възпи-тание е преминало в строгите патриархални нрави на някогашния провинциален град, се е проявил при Георги Константинов в наивитета, с който порицава Емилиан Станев, че е вмъкнал в своя „Иван Кондарев“ образи като този на Дуса. Отклонявайки се от лите-ратурнокритическия анализ, критикът мо-рализаторствува, смята, че образът на вдови-цата, при която се „отбиват понякога“ мъже, бил вмъкнат само заради пикантността, и заключава: „Този каприз, отнед доста стра-ници в „Иван Кондарев“, е опорочил и глав-ния герой, и Анастаси Сиров, че дори и роман-тичния, чистия Кольо Рачиков. Няма ли какво да правят, тия герои току се подсло-нят под фустата на Дуса. Авторът сякаш само затова я е измислил. . .“

Когато говори за подстриганите коси на героинята от „Харитиният грях“ на Ана Каменова, критикът неволно прави съпоставка с прическите на съвременните жени и изразява „недоволство“ от тях. Подчертавам тези случаи, за да покажа някои от неудач-ните „осъвременявания“ в портретите на Георги Константинов. Може би при по-голяма прецизност подобни неща биха били спестени, защото биха били избегнати неточности като следната: на едно място авторът пише, че Христо Смирненски е роден на 29 септември, а на друго — на 30.

Естествено е да търсим съвременния дух в статиите от книгата на Георги Констан-тинов в насочеността им към вкуса на съвре-менния читател, в богатството от множество факти и картини от бита на някогашния писател. Безспорно „Моето поколение в литературата“ дава значителна представа за цяла плеяда творци, които дадоха ценен принос в нашата нова литература и които в жестоката схватка с фашизма стояха на стра-ната на народа и опазиха своята вяра през най-черните си дни. Наистина критикът е много по-точен, когато говори за писателите, с които е имал възможност да общува лично, да работи с тях, да бъде в дружески отношения. За това ни говорят и неговите постижения особено в първата книга. Той се е домогнал

до значителни резултати при очертаване образите и творчеството на Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Емануил Попдимитров, Елисавета Багряна, Ана Каменова, Георги Караславов, Илия Волен, Бленика и др.

В разделите от втората част на книгата: „Съвременният живот в литературата“ и „Колко много звезди просияха“ разбираме колко дълбоко е свързан Георги Констан-тинов с литературния развой, колко подробно познава съвременната ни литература, но тук има повече констатации при разглеждането на дадени автори, много общи места в ана-лиза, недообработени постановки, едно-образен подход към писателите. Особено показателни в това отношение са етюдите за по-младите поети. Критикът не е могъл да създаде убедителна представа за тяхното творчество, с нищо трайно и интересно не разкрива тяхната поезия.

Няма да говоря за „прзнатите“ в „Моето поколение в литературата“. Самият автор не е целял да включи в нея статии за всички свои съвременници. Именно този своеобразен „подбор“ по-ясно очертава вкуса на критика, неговите изисквания и търсения.

За мен книгата „Моето поколение в лите-ратурата“ е достоен завършек на едно много-обхватно, богато литературнокритическо дело. Тя ни сближава с един критик, който беше бо-дър до последния си миг, намесваше се винаги активно и по призивание в литературния ни живот. Станал свидетел на един от най-интересните периоди от живота на нашата страна и на българската литература, той успя да се приобщи към прогресивните тра-диции в изкуството, да запази голямата си обич към писателя и да я предаде на своите читатели.

Неговата творческа бодрост и критическа енергичност съвсем естествено го сродяваха с младостта, с новите попълнения в лите-ратурата и той се интересуваха от всички твор-чески прояви.

Сега, когато четях неговите произведения, когато общувах с автора чрез неговите книги, аз отново почувствувах надмощието на лите-ратурата над тленното. И заедно с възлениения, с които възприемах статиите му, сякаш от-ново долавях неговия приятен глас, който бях чувал само по телефона, и мислех за човека, когото срещнах не в живота, а в литературата.

Стефан Коларов